

Polgár Balázs

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc honvédtömegsírja a Tabánban

48

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc régészete vonatkozásában újabban főleg csatatérkutatásról és a katonai temetkezési helyek kutatásáról beszélhetünk.

2018–2019-ben a Maros Megyei Múzeum (Románia), a Petőfi Irodalmi Múzeum, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Régészettudományi Intézete és a Hadtörténeti Múzeum az 1849. évi segesvári ütközet, a magyar balszárny és az orosz jobbszárny által a segesvári erdőben, illetve az úgynevezett Ördög-erdőben vívott harcainak helyszínét kutatta terepbejárások révén.

Szintén 2018–2019-ben a Komáromi Klapka György Múzeum, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem, a Kuny Domokos Múzeum és a Hadtörténeti Múzeum a komáromi Herkálypuszta ulánus temetőjében végzett szondázó jellegű próbafeltárást. A munkálatok során az ásatók az 1849. évi komáromi kitöréshez, illetve a herkálypusztai császári-királyi (cs. kir.) sáncok elleni magyar támadáshoz köthető harcok helyszínén egy, az összecsapás során elhullott kilenc ló maradványát rejtő temetési helyet figyeltek meg.

Buda ostroma 1849-ben (August Xaver Karl von Pettenkofen litográfiája)

A tabáni temető (és attól nyugatra a németvölgyi temető), 1930 (HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Térképtár)

Ugyanakkor a '48–49-es szabadságharchoz kapcsolható honvéd temetési hely (mentő jellegű) feltárására legutoljára 2010-ben a hatvani Radnóti téri honvéd emlékműnél került sor az egri Dobó István Vármúzeum és az egykori Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat irányításával.

Az 1867. évi osztrák–magyar kiegyezés után az 1848–49-es forradalom és szabadságharc emlékezetének meghatározó helyszíneivé váltak a honvédsírok és a hozzájuk kötődő – nem egyszer közadakozásból emelt – emlékművek. Az első honvédemlékmű leleplezésére Vácon került sor 1868-

ban. Budán jelentősebb emlékhellyé – a vár 1849. évi bevételére során elesett honvédek, valamint a cs. kir. sereg katonáinak végső nyughelyül szolgáló – tabáni temető, illetve a vízvárosi katonai temető vált. (A korábban a Csörsz utca, az Avar utca, a Csend út és a Budaörsi út által határolt tabáni temető esetében érdemes megjegyeznünk, hogy azt a 19–20. századi sajtóforrások nem egyszer „tabán-krisztinavárosi”, illetve „krisztinavárosi” jelzővel is illették.)

Rendelet az összecsapásokban elesettek temetéséről (Debrecen, 1849. május 18.)

„Feljelentetett: miként a csatahelyek közelébe eső vidékeken epemirigy (cholera) mutatkozik. Minthogy pedig orvosi vélemény szerint e kór fejlődésének oka azon körülményekben rejlik, mert a csatában elvérzettek testeinek eltemetésére kellő gond és óvatosság nem fordított, annál fogva rendelem: 1-ör Hogy az illető kormánybiztosok és hatóságok azon csatatereken, hol az elesettek testeinek nincsnek oly mélyen elásva, hogy az ártalmas kigőzölés megakadályoztassék, azokat rögtön új és eléggé mély sírgödrökbe temetessék el vagy legalább annyi földet hányassanak rájuk, hogy a kór tovább fejlődése meggátolva legyen. 2-or. Hogy a kormánybiztosok és hatóságok azon esetre, ha az események hatalma, a kormányzásukra bízott helyeket új csatáknak színterévé változtatná, a sírgödrök ásatása és az elesettek temetése közül azon intézkedéseket, melyeket az egészségnek, minden ártalmas befolyástól megóvása igényel, lelkiismeretes gondossággal megtegyék.”

(Pesti Hírlap, 1849. május 22.)

A tabáni honvédtömegsír köemeleke a *Vasárnapi Ujság* 1889. május 26-i száma nyomán

A tabáni köemelek napjainkban a budapesti Gesztenyés-kertben

A honvédtömegsír feltárása, 1939 (HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Fotóarchívum)

A tabáni temető keleti részén, egy mintegy 33 méter hosszú és 4 méter széles földterületen helyezkedett el a téglá-, illetve vaskerítéssel körülvett emlékhely. A tömegsírt és az azt jelölő köemléket a *Pesti Hírlap* 1929. április 11-i száma részletesen ismertette: „[...] hosszú dombon két hosszú halom. Középen emlékkő, tetején öröklángot ábrázoló kődísz, a vaskerítést és a két hosszú sírhalmot borostyán borítja. A magasan álló emlékkő felirata ezt hirdeti a késő utódnak: Itt nyugosznak az 1849. évi május 21-én, a Budavár bevételénél elesett vitéz honvédek porai. Áldás emlékükre. A névtelen hősök közös sírja ez, amelynek kerítésén emléktábla áll ezzel a felírással: A Budavár bevételénél 1849 május 21-én elesett honvédek sírjainak ezen körülkerítése 1889-ben történt az 1848–49-es honvédegyletek 1887 május 19-iki országos gyűlésének határozatából, Borosjenői Tisza László elnöklete alatt. – A főváros hatósága e sírok örök fenntartását e helyen 1887-ben, közgyűlési határozattal magára vállalta.”

Budapest közgyűlése 1926-ban döntött a tabáni temető felszámolásáról, a főváros a temető területét a felparcellázást követően beépíthető földingatlanok

formájában kívánta értékesíteni. A tabáni temetőben lévő honvédtömegsír és az ott található egyéni temetési helyek sorsának rendezése céljából több elképzelés is napvilágot látott: az első elgondolás a honvéd sírhelyek helyben hagyását irányozta elő, míg más elképzelések a temetési helyek áthelyezésére tettek javaslatot. Aggházy Kamil (a Magyar Királyi Hadimúzeum első vezetőjének) elgondolása szerint a tabáni honvédsírok feltárása után az exhumált katonák földi maradványait a budai várban levő Nádor-laktanya épülete melletti rondellánál, avagy a múzeumi épületnek szánt laktanya alsó helyiségeiben kialakítandó kolumbáriumban kellett volna örök nyugalomra helyezni. (Aggházy állásfoglalása alapján a létesítendő kolumbáriumban temették volna újra a hűvösvölgyi hadapródiskola területére a vízivárosi temetőből 1898-ban áttetemett, Buda 1849. évi ostroma során elesett 126 cs. kir. katona földi maradványait is.)

A honvédtömegsír feltárását és az itt eltemetettek exhumálásával kapcsolatos munkálatokat Aggházy Kamil hadtörténész, Bartucz Lajos antropológus, Salmón Géza városi tanácsnok, valamint Mészáros Zoltán

A honvédtömegsír feltárása, 1939 (HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Fotóarchívum)

fővárosi temetőigazgató vezette az 1939. év késő őszen. A *Pesti Hírlap* 1939. november 16-i számának egy közlése a következőképpen informálta az olvasókat a kutatások eredményeiről: „[...] a sír középső, mintegy húsz méter hosszú részén kettesével deszkaburkolattal elfödve temették el Budavár ostrománál 1849. május 21-én elesett honvédeket, még pedig három sorban, egymás fölé fektetve őket. A középső résztől jobbra eső területen ugyancsak nagy számmal találtak csontokat. A hősök egy része szép rendben feküdt, a sír mélyében, más részük pedig rendetlenségben került a hantok alá. Találtak koponyákat, amelyeken határozottan fölismerhető a puszkagolyók ütötte nyílás, de golyót egyetlen koponyában sem leltek. Összesen 160-ra becsülik a koponyák és a végtagcsontok alapján a nagy sírban nyugvók számát.” A sírból textil, bőr és fém ruházati emlékek kerültek napvilágra. (A feltárásról egy több fényképfelvételből álló együttes is fennmaradt a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Fotóarchívumában.) A tömegsír interpretációja kapcsán Aggházy Kamil felvetette annak a lehetőségét, hogy a sírhely nem csak a Budát ostromló honvédsereg katonáinak, hanem

a cs. kir. katonaság halottjainak földi maradványait is rejti, valamint elképzelhetőnek tartotta azt is, hogy nemcsak a döntő május 21-i támadás során elesetteket, hanem a korábbi ostromműveletekben életüket vesztő katonákat is temettek e sírba.

Az emberi maradványokat átmenetileg faládákban helyezték el, majd azokat antropológiai vizsgálat céljából a Néprajzi Múzeumba szállították. Az emberi maradványok és a tabáni tömegsír jelölő kőemlék sorsáról a *Népszava* 1939. decemberi 5-i száma a következő tájékoztatást adta: „A maradványokat a németvölgyi temetőben létesített »emlékkert« közepén levő nagy köröndben helyezik el. A sírra a volt közös síron fennállott síremléket állítják fel.” Az obeliszka katonai temetési hely mementójaként a németvölgyi temető 1963-ban elkezdődő felszámolását követően, a temető nyugatabbi részében létrejövő Gesztenyés-kertben még ma is áll. Érdemes egyszer elzarándokolni hozzá.

